

desinunt pascere et coadunant se et constringunt pennas et involvunt se contra ventum et elevant capita et erigunt colla et, quando volunt se levare, extendunt colla in longum.

II, p. 98.23—30

Astutiam et acumen ingenii gruum experti sumus quandoque tantam, quod videns posset credere eas habere rationem. Nam postquam iactaveramus nostrum girofalcum ad eas et ipse iam segregaverat unam a societate illarum et persequabatur segregatam et fortuitu grus videbat vultures stantes in campis, ipsa confugiebat illuc et stabat tuta inter eos, nam girofalcus extunc non audebat invadere ipsam, tamquam si grus scivisset, quod girofalcus vultures crederet esse aquilas, ad quas non audet accedere.

(Wordt vervolgd).

Iets over de vogels van de eilanden Komodo, Padar en Rintja, het land van *Varanus komodoensis*

door

A. HOOGERWERF

(Kebun Raya Indonesia, Bogor)

(met 6 tekstfiguren)

(With summary: On the Birds of Komodo, Padar and Rintja, the home of *Varanus komodoensis*)

Gedurende de gehele maand juni 1953 werd door mij, vergezeld van het Hoofd van het Fotografisch Atelier van Kebun Raya Indonesia te Bogor, de heer F. HUYSMANS en diens assistent, de heer DJAMHARI een bezoek gebracht aan de eilanden Komodo, Padar en Rintja, gelegen tussen Sumbawa en Flores, met het speciale doel gegevens te verzamelen over de beroemde Komodo-varanen (*Varanus komodoensis*), waaromtrent sedert omstreeks 1940 geen nieuwe betrouwbare bijzonderheden meer beschikbaar waren.

De bevindingen van deze expeditie werden vastgelegd in een rijk geïllustreerd dienstrapport, dat in Nederland beschikbaar is bij de Ned. Stichting voor Int. Natuurbescherming, het Kon. Instituut voor de Tropen te Amsterdam en bij het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie te Leiden.

Het hieronder volgende ornithologisch overzicht — het eerste, dat ooit over deze eilanden verscheen — werd uit dit verslag overgenomen. Van de genoemde vogels wordt slechts de soortnaam opgegeven, omdat een subspecifiek onderzoek wegens tijdgebrek nog niet heeft kunnen plaats hebben.

Gedurende de periode, welke wij op die eilanden doorbrachten, had het reeds sedert vier of vijf maanden niet belangrijk geregend, waaraan vermoedelijk ten dele de vogel-armoede, welke wij daar meenden te constateren, was toe te schrijven, zowel in het moes-

sonbos, dat plaatselijk zeer uitgestrekt is, als op de met slechts weinig hogere vegetatie begroeide heuvels en valleien buiten dat bos.

Opgaven van het aantal vogelsoorten, dat per dag kon worden waargenomen en dat tijdens deze expeditie vaak in de buurt van 20 schommelde, zelden tot het maximum van rond 30 (eenmaal 33) soorten steeg, zijn echter niet voldoende om die vogel-armoede aan te tonen, omdat die qualificatie wel niet mag worden gebruikt wanneer een goed deel van die weinige soorten in grote hoeveelheden over het waarnemings-veld is verspreid. Maar ook hiervan was geen sprake: het was geen zeldzaamheid als gedurende een gehele dag niet meer dan 25—30 vogels (dus individuen) werden waargenomen en gedurende verscheidene uren de aanwezigheid van niet meer dan 10 vogels kon worden geconstateerd.

De grootste verscheidenheid aan soorten (het totale aantal voor alle drie eilanden bedroeg 69) kon worden opgemerkt in de Loho Liang, een grote vlakte enkele kilometers benoordoosten de kampong Komodo en de vogelsoort, waarvan de meeste individuen tegelijk konden worden waargenomen, was de kraai, *Corvus macrorhynchus*, maar dat was niet in die vlakte, maar nabij de hierboven genoemde kampong. Er konden van die kraai soms meerdere tientallen tegelijk worden opgemerkt, maar vermoedelijk waren er eenmaal wel veel meer dan 100 beschikbaar, toen de aanwezigheid van een cadaver die buurt bijzonder aantrekkelijk maakte. Maar ook zonder dat dit het geval was, waren kraaien nabij die kampong min of meer talrijk aanwezig. De plaatselijke verspreiding van deze soort was echter zeer opvallend, want zelfs in de Loho Liang (hemelsbreed slechts weinige kilometers van die kampong verwijderd) werden nooit meer kraaien waargenomen dan 2 of 3 tegelijk en bij een uitgelegd cadaver verscheen er slechts één..... Ook een tocht door het centrale hoogland van Komodo via de Gn. Arab en Gn. Satalibo leverde slechts één enkele kraai op! Vermoedelijk zullen deze vogels ook periodiek in groot aantal voorkomen in de Soro Masangga (bezuidwesten de kampong), waar in bepaalde maanden veel vis wordt gevangen en gedroogd, maar tijdens ons bezoek waren die kraaien ook daar verre van algemeen. Op Padar was onze ervaring niet anders: er werden slechts enkele kraaien gezien en op Rintja geleeke de soort haast nog zeldzamer en er kwam er ook niet één op een uitgelegd cadaver. Als wij gedurende de 11 dagen welke wij op Rintja doorbrachten totaal 10 verschillende kraaien hebben gezien is dat misschien al teveel gezegd. Waar al die kraaien nabij de kampong Komodo van leefden, was ons een raadsel, omdat zelfs de vele honden er als skeletten rond liepen en er dus aan aas op de grond niet veel te vreten viel. Vruchten heb ik die vogels niet zien vreten, maar waarschijnlijk zullen die wel op het menu van de soort voorkomen. Het was jammer, dat ik onmogelijk tijd kon vinden om eens wat nauwkeuriger op die kraaien te letten.

Met een tweede „cultuurvogel”, de ons van Java zo goed bekende perkutut (*Geopelia striata*) — direct te onderscheiden van op Java levende vogels door het zeer verschillende geluid, de donkere binnenvleugels en de gele oogrand — stonden de zaken anders, want deze aardige kleine duif werd door ons practisch overal aangetroffen, hoewel op hoogten van 400—700 meter zelden. Maar een zo kort bezoek aan die hoge arealen als het onze, laat het trekken van een conclusie wel niet toe. Hoewel *Geopelia* wellicht het minst talrijk werd gezien in de savannen der heuvels, worden zulke terreinen toch zeker niet gemeden en de soort dook tijdens onze tournee ook op te midden van het moessonbos, dat echter bijna steeds veel licht doorlaat en dus wel enigszins anders is dan „echt” bos, zoals wij dat van Java kennen. Het meest talrijk was die perkutut in de kustvalleien, grenzend aan mangrove-bos in het bovenind der baaien. Grotere concentraties zag ik nimmer en 10 exemplaren tezamen was al een uitzondering. *Geopelia* is naar onze mening de meest gewone vogel van Komodo, Padar en Rintja, althans de soort met de grootste verspreiding.

Een tweede „cultuur-duif”, de tekukur (*Streptopelia chinensis*), werd eveneens herhaaldelijk waargenomen, maar was veel minder intensief verspreid dan de perkutut en geleek vooral afkerig te zijn van grotere boscomplexen. In de Sok Kandai op Rintja werden er eens 15—20 tezamen waargenomen, maar dit was een hoge uitzondering, want elders zagen wij er niet meer dan enkele tegelijk of solitaire vogels.

Van de overige vogels, welke wij, van Java komend, cultuur-vogels zouden willen noemen, werd op Komodo, Padar en Rintja de gewone roofvogel, *Haliastur indus*, geregeld waargenomen, het meest talrijk op Komodo. Maar de grote zee-arend *Haliaëtus leucogaster* (geen „cultuur-vogel”) was misschien algemener in deze contreien; wij zagen van deze soort eens 5 exemplaren bijeen in de lucht, maar 1 of 2 stuks werden dagelijks gezien, zowel volwassen exemplaren als nog in het jeugdkleed gestoken vogels, ofschoon vaker op Komodo dan op Padar en Rintja. Die zee-arend werd ook in het binnenland van Rintja aangetroffen bij een zoetwater-reservoir waarin nogal wat visjes leefden. Zulk een verblijf was ons van deze grote roofvogel volkomen onbekend, want een dergelijke plaats is bij uitstek het biotoop van die andere arend, *Ichthyophaga ichthyæetus* en — maar in mindere mate — van *Pandion*, de visarend. Ook *Falco moluccensis* moet naar mijn mening als een cultuurvogel worden gezien, want hij is een jager van de open vlakten, die over het algemeen wel grotendeels aan de mens hun ontstaan danken. De „torenvalk” werd zeer geregeld opgemerkt, maar niet meer dan 1 of 2 te zelfder tijd en steeds op de open grasvlakten der heuvels of plateaux.

Tot die grasvlakten, welke minstens 60—70% van deze eilanden bedekken, gevoelen zich uiteraard meer cultuur-vogels aangetrokken, maar algemeen kon geen enkele soort worden genoemd in zulk

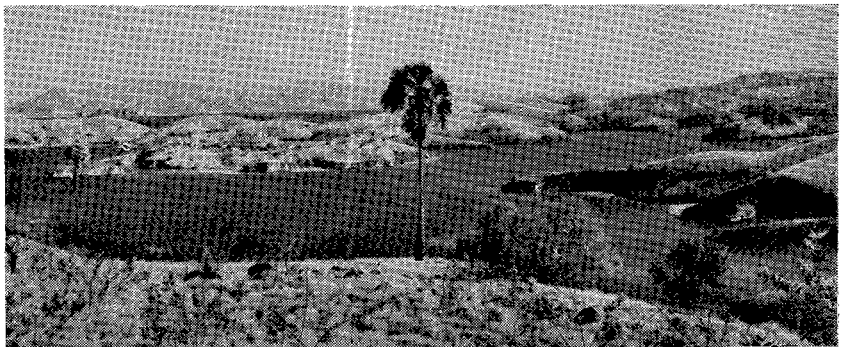

Foto HUYSMANS.

Fig. 2. Omgeving van de Loho Ginggo op Rintja.
[Surroundings of the Loho Ginggo on Rintja.]

een habitat. Wij zagen daar de kwartel *Turnix maculosa*, de niet parasitaire koekoek *Centropus bengalensis*, de tapuit *Saxicola caprata*, de kleine waaijerstaart *Cisticola juncides*, de pieper *Anthus novaeseelandiae* en de leeuwerik *Mirafra javanica*. De kwartel kwam in dit, ogenschijnlijk voor de soort zo prachtige terrein, betrekkelijk weinig voor en scheen zich meer aangetrokken te gevoelen tot de nabijheid van een hogere vegetatie, maar in het geheel heb ik zeker niet meer dan 10 exemplaren waargenomen en nimmer zag ik er meer dan 2 tezamen.

Ook de spoorkoekoek, *Centropus bengalensis*, scheen in dit volgens menselijke begrippen voor die soort zo geschikte terrein, niet goed te kunnen vinden wat nodig was, want op Komodo zagen of hoorden wij er geen en op Rintja slechts één, opvliegend uit het hoge gras langs een steile helling. Op Padar werd het enige exemplaar, dat wij verzamelden, verkregen en er was daar minstens nog één in of nabij het hogere geboomte temidden van met gras en lage kruiden begroeid terrein. De maag van het geschoten exemplaar, dat erg mager was, was gevuld met grove insectenresten, waaronder veel grote sprinkhanen.

Ook geen der andere, kleinere soorten kon gewoon worden genoemd in het milieu, dat ik nu aan het bespreken ben, ofschoon *Anthus novaeseelandiae* op die qualificatie haast wel aanspraak mocht maken, want die piepers werden toch wel zeer geregeld waargenomen. Het meest algemeen was de soort op de met kort gras begroeide hoogvlakten tussen de Gn. Arab en de Gn. Satalibo en Komodo, en in een kleine kust-vallei in het Noordelijk gedeelte van Padar. Maar in het overige terrein op Komodo, Padar en Rintja leken ze schaars, zodat men gedurende lange tijd nooit meer dan 1 of 2 exemplaren uit de dekking zag opvliegen.

Voor de leeuwerik *Mirafra javanica* gold ongeveer hetzelfde. Ze was echter niet of weinig aanwezig op de hierboven aangeduide hoogvlakte, maar talrijker dan *Anthus* in de kust-vallei op Padar;

want daar was de concentratie opvallend, doordat er op een oppervlakte van 100 bij 200 meter wel ongeveer 10 exemplaren aanwezig waren. Overigens leek *Miraфра* minder gewoon dan *Anthus* op alle door ons bezochte plaatsen waar die piepers leefden met wie *Miraфра* vaak tezamen werd gezien. Wij namen ook een enkele maal kwikstaarten waar en dit was op de hierboven bedoelde hoogvlakten, waar ze eenzelfde weide bewoonden als *Anthus*. Ik kon de soort, waartoe deze gasten behoorden, niet vaststellen, maar zij behoren Indonesië alleen maar in de wintermaanden der gematigde gewesten te bezoeken en dat klopte dus in dit geval weer eens niet. *Cisticola juncides* bewoonde hetzelfde milieu als de piepers en *Miraфра*, met uitzondering van de met laag gras begroeide wildweiden, want *Cisticola* heeft hoog gras of hoge biezen nodig om zich op zijn gemak te voelen.

De tapuit, *Saxicola caprata*, was niet algemeen in de door ons bezochte arealen, maar werd toch wel vrij geregeld opgemerkt, zowel in ijl beboste regionen als temidden van de grasvlakten, waar soms niet meer hoog hout beschikbaar was dan een enkele *Zizyphus mauritiana* of wat lontar-palmen met in het gras het hier zoveel voorkomende hoge kruid *Psoralea corylifolia*. Ik kan mij niet herinneren een enkel wijfje te hebben gezien! Misschien broedden zij in die periode.

De soort was hier zeer schuw, schuwer dan ik ooit elders constateerde en het duurde bijna een maand voordat het enige geschoten exemplaar kon worden bemachtigd! De vogels wisten voortreffelijk gebruik te maken van de beschikbare hogere vegetatie of bleven voortdurend buiten schots-afstand. Een zingend mannetje steeg als een leeuwerik omhoog tot in de kruin van een hoge lontar en zó hoog had ik deze soort nog nimmer zijn „klimvlucht” zien maken. Ongeveer in hetzelfde milieu waar die tapuit kon worden opgemerkt, werd ook zo nu en dan een klein troepje (maximaal 15—20 stuks) van het „rijstdiefje” *Taeniopygia guttata* waargenomen, een vogeltje, dat ons direct deed denken aan verschillende *Lonchura*-soorten van Java, o.a. aan *Lonchura punctulata*. Maar toch waren die grasvlakten niet de plaats waaraan door deze soort voorkeur werd gegeven in de periode, welke wij op die eilanden doorbrachten, want wij zagen ze veel vaker in de dun beboste valleien nabij de kust of op andere plaatsen waar heel wat meer struikgewas of geboomte beschikbaar was, dan op die open vlakten.

Hiermede heb ik de bewoners van de lagere begroeiing der savannen behandeld. Naast de hierboven al besproken *Falco moluccensis* moet ik thans nog enkele soorten noemen, welke men vliegend of zwevend boven de steppen kan aantreffen, dan wel vogels, welke zich aangetrokken gevoelen tot de schaarse hogere begroeiing temidden van dat terrein. Tot de „bewoners van het luchtruim” zou ik willen rekenen de trekkende bijeneter *Merops superciliosus*, de zwaluwenstandvogels *Hirundo tahitica* en *Hirundo daurica* en de Apodidae

Collocalia esculenta, *Collocalia* sp. en *Cypsiurus parvus*. Echter kan ook van geen dezer soorten gezegd worden, dat ze talrijk of gewoon waren, want buiten bepaalde territoria zag men de meeste zelden of helemaal niet. Dit gold tijdens ons bezoek zeker ten aanzien van de bijeneter, de zwaluw *Hirundo daurica* en de beide *Collocalia*-soorten. Maar ten aanzien van de bijeneter zal dit wellicht anders worden gedurende de koude maanden der gematigde gewesten, omdat deze *Merops* een trekvogel is vanuit het Noorden en dus helemaal niet op Komodo of Rintja behoorde te zijn in deze tijd van het jaar!

Hirundo daurica, die wij op Java bijna uitsluitend kennen uit de omgeving van menselijke nederzettingen, nestelend langs de huizen van steden en kampongs, werd alleen waargenomen op Rintja, maar leek ook daar zeldzaam. Of het hier om zwervers ging dan wel om broedvogels was niet na te gaan, maar ik acht het niet uitgesloten, dat de soort daar standvogel is en wellicht broedt tegen en onder de grote rotsblokken, welke wij aantreffen langs een heuvel-helling en waar er geregeld twee werden gezien.

Hirundo tahitica, een standvogel met een groot verspreidingsgebied in Indonesië, werd minder zelden opgemerkt, evenals de palmgierzwaluw *Cypsiurus parvus*, maar deze laatste soort kwam hier toch in geen verhouding voor tot de prachtige nestel-gelegenheid, welke de lontarpalmen haar konden bieden.

Collocalia esculenta werd enkele malen opgemerkt, en ook nog een donkerbuikige soort; beide zag ik o.a. nabij de top van de Gn. Arab, maar zoals zo vaak met die gierzwaluw het geval is: er waren er het ene moment wel 10 of 20 en een volgend ogenblik zag men er niet één meer en dan was er ook de gehele dag niet een meer te bespeuren.

Als tenslotte voor dit milieu nog wordt genoemd de verre van algemene spitsvogel *Artamus leucorhynchus*, die echter beslist hoger struikgewas of geboomte nodig heeft, welke vegetatie ook door *Merops* wel zeer wordt gewaardeerd, dan is verder ornithologisch over die grassteppen niet zo heel veel meer te vertellen, want de rupsvogel *Coracina floris* en de honingzuigers *Anthreptes malacensis* en *Nectarinia jugularis* zijn wel geen vaste bewoners van dit biotoop en dat geldt ook voor *Parus major* en nog wat andere soorten.

Als wij nu, om bij de open terreinen te blijven, nog even naar het strand gaan, dan kunnen wij slechts weinig standvogels aan de hierboven genoemde soorten toevoegen. Behalve *Haliastur indus*, *Haliaetus leucogaster* en (plaatselijk) *Corvus macrorhynchus*, dient echter wel te worden genoemd de rifreiger, *Egretta sacra*.

Deze rifreiger, in een donkere (haast zwarte) en een lichte (ongeveer witte) phase bekend, werd tijdens onze tocht haast dagelijks gezien en uitsluitend langs de kust, vermoedelijk waren er evenveel donkere als lichte exemplaren. De soort was op Rintja in de buurt

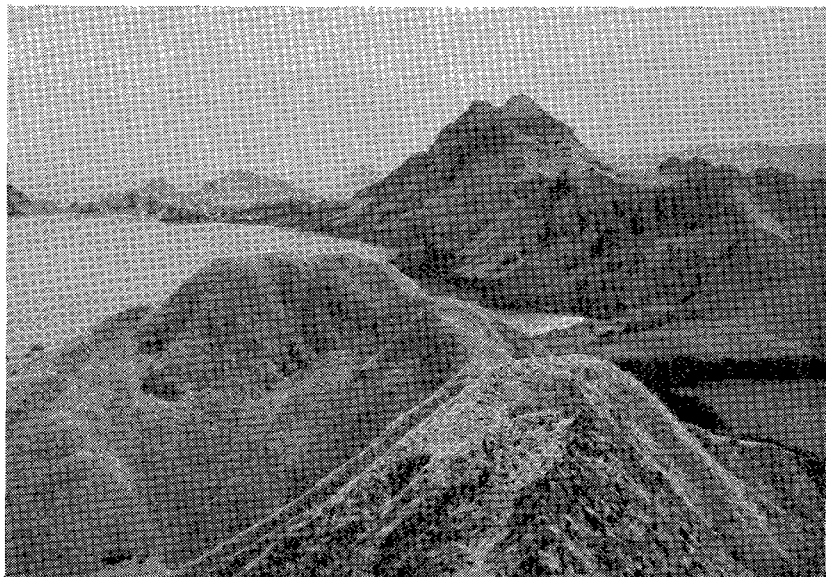

Foto HOOGERWERF.

Fig. 3. Gezicht op het Zuidelijk gedeelte van Padar.

[View of the Southern part of Padar.]

waar wij bivakkeerden bepaald zeldzaam, maar langs de door ons geregeld bezochte kusten van Komodo tussen de kampong en het Todoklea-complex waren zeker wel een vijftal verschillende exemplaren geregeld aanwezig.

Een andere reiger, de grote *Ardea sumatrana*, was ook hier, gelijk wij dit overal elders constateerden, veel zeldzamer dan de rifreiger en wij hebben vermoedelijk tijdens onze gehele tournee niet meer dan 3 verschillende exemplaren onder de ogen gehad, waarvan er een geregeld langs de kust van Komodo werd gezien en een tweede werd opgemerkt op een modderbank in de Loho Tingker, langs de Noordkust van Rintja.

Onder de andere bewoners van het strand en het rif moet zeker worden genoemd de ijsvogel *Halcyon chloris*, die hoewel nergens bepaald algemeen toch wel geregeld werd gezien, het meest op Komodo, bijna zelden op Padar en Rintja. Echter geloof ik niet, dat langs de hele kust van Komodo tussen de Soro Masangga en de Loho Liang meer dan max. 10 exemplaren aanwezig waren.

Ook de vanuit het Zuidelijk halfmond Indonesië bezoekende ijsvogel *Halcyon sancta* was hier present en ik kreeg in de buurt van de Loho Liang meer dan eens de indruk, dat er meer waren dan *H. chloris*. Op Rintja nam ik deze ijsvogel zelfs waar op 1500—2000 meter van de kust verwijderd langs een kali, waarvan de oevers met bos waren begroeid; zover van de kust had ik die ijsvogel eerder nooit waargenomen. Vermoedelijk hoorde ik hier ook het geluid van

de vogel, hetgeen mij nooit eerder was overkomen en ik heb ook nimmer iets in de literatuur gelezen over het geroep van *H. sancta* in zijn winter-kwartieren.

Verder behoorden tot de vaste bewoners van het strand en de riffen op Komodo ook enkele grielen (*Esacus magnirostris*), vermoedelijk hoogstens drie exemplaren. Het waren waarschijnlijk wel dezelfde vogels, welke nu eens nabij ons bivak, dan weer in de Loho Liang werden waargenomen. De vogels waren erg mak, zodat ik ze herhaaldelijk ver binnen schotsafstand kreeg. Ik zag ook op Padar een griel en ik hoorde de soort ook op Rintja, maar zag er daar — naar ik meen — geen. Daarnaast was er een tweede pluvierachtige standvogel langs de stranden en wel de in Westelijk Indonesië zeldzame *Charadrius peroni*. Deze soort werd zowel opgemerkt langs het strand van Komodo als langs de kust van Padar, maar op Rintja hoorde ik ze alleen maar. De waargenomen vogels, het zullen er wel niet meer zijn geweest dan enkele paartjes, waren in prachtkleed en leken gepaard, maar van een geschoten exemplaar waren de gonaden matig ontwikkeld. Het is echter mijn overtuiging, dat deze vogels op de eilanden broeden. Mededelingen over deze en andere kleinere pluviëren werden door mij gedaan in Natuurwetenschappelijk Tijdschrift voor Ned. Indië, deel 102, 1946, pp. 128—131.

De Noordelijke trekvogels van deze zône besprekend, valt het op, dat er in de tijd van het jaar, welke wij op de eilanden doorbrachten zo véél van die gasten uit Noord-Azië aanwezig waren, dus vogels, die in Juni helemaal niet in Indonesië behoorden te zijn. Het waren *Numenius* spp., *Pluvialis dominica*, *Charadrius leschenaulti*, *Tringa totanus*, *Actitis hypoleucos* en misschien *Arenaria interpres*. Eenmaal, dit was op Padar, werden zelfs 11 *Numenius phaeopus* bijeen op het strand gezien, naast enkele *Pluvialis dominica*, *Ch. leschenaulti*, *Tringa totanus* en *Numenius arquatus*. Maar het was een van de weinige malen, dat ook de tureluur werd waargenomen. De oeverloper *Actitis hypoleucos* daarentegen kon haast dagelijks langs het strand of in riviermondingen worden opgemerkt, maar dit is nauwelijks de moeite van het vermelden waard, want het is deze trekker, die ook op Java zo vaak schijnt te vergeten om naar zijn zomerkwartieren terug te keren. Men ziet deze vogels ook vaak achter elkaar aan jagen en ceremoniën uitvoeren, welke zeker iets te maken hebben met de balts, zodat het mij helemaal niet zou verwonderen als deze ruiter vandaag of morgen ergens in Indonesië broedend werd aangetroffen.

Tijdens onze tournee was het aantal trekkers op Padar het talrijkst en op Rintja het geringst. Het jodelen der wulpen werd echter alleen op Komodo gehoord en bijna dagelijks! Alle door mij van nabij geziene trekkers droegen het winterkleed, althans dit was het geval bij de soorten waarbij dit duidelijk van het zomerkleed verschilt, zodat ik dat van de wulpen niet kan zeggen.

Een enkele maal werd langs het strand of boven de baaien een

stern waargenomen. In een geval, waar het dier goed kon worden gezien, was dit een jong exemplaar van *Sterna bergii* en boven het water van de Sok Kima en ook enkele malen zwevend boven de kust van Komodo, werden fregatvogels waargenomen, waarvan de soort niet met zekerheid kon worden vastgesteld, maar die vermoedelijk *Fregata ariel* waren.

Of de visarend (*Pandion haliaëtus*), waarvan wij eens een paartje (opvallend grootte-verschil) boven de kust van de Loho Liang zagen vliegen, tot de trekkende ondersoort *haliaëtus* of tot de broedvorm *melvillensis* behoorde, zou ik niet met zekerheid kunnen opgeven, maar aan de witte kop-partij te oordelen meen ik, dat het hier om de broedvorm ging.

Als wij nu nog enkele bladzijden wijden aan de vogels, waargenomen in het bos, dan zal er verder weinig meer te vertellen zijn over de ornis van de door ons bezochte eilanden. Het lijkt goed dat bos in drie verschillende categoriën te verdelen, t.w. (1) de vloedbossen, (2) het min of meer aaneengesloten moessonbos, inclusief het langs de rivieren groeiende bos, vaak slechts smalle stroken bedekkend en soms mede inclusief de tot de *Barringtonia*-formatie te rekenen vegetatie en (3) de opslag van zwaar struikgewas en geboomte in kleinere complexen groeiend in de wisselvallig begroeide valleien, zoals in de Loho Liang, op Komodo, de „*Mirafravallei*” in Noord Padar e.d. meer.

De nog kleinere complexjes struiken, soms slechts uit een enkele lage boom (vaak *Zizyphus mauritiana*) bestaande, deel ik dan niet in bij deze laatste categorie, omdat ik hierover reeds sprak toen ik hierboven de vogels der grasvlakten behandelde.

Van de 3 hierboven aangeduide „biotopen” is ongetwijfeld het sub (1) genoemde het meest arme, ofschoon de toestand iets gunstiger wordt als bij het vloedbos mede ingedeeld worden de in een enkel geval (Soro Masangga) hierop aansluitende, op drogere gronden groeiende complexen *Avicennia marina* e.d. vegetatie, want in dit wat meer gevarieerde en veel meer open kustbos nam ik niet alleen de beide hierboven al eerder genoemde *Halcyon* soorten waar, maar ook de vliegenvanger *Hypothymis azurea*, *Parus major*, *Philemon buceroides* en enkele *Corvus macrorhynchos*. Bij een wat langere waarnemingstijd dan wij aan dit (in de Soro Masangga gelegen) terrein konden besteden, zal men ongetwijfeld bemerken dat het aantal hier geregeld verschijnende vogels belangrijk groter is. Maar het eigenlijke, zeer eenvormige vloedbos was haast vogelleeg en andere soorten dan de beide zoëven genoemde ijsvogels zagen wij er zelden. Eenmaal ontdekten wij er de leikleurige reiger *Butorides striatus*, die wij behalve in de mangrove ook nog waarnamen in de stenige bedding van een riviermonding op Rintja, waar er enkele malen een werd opgemerkt, loerend op kleine vis, achtergebleven in enkele kleine modderige poeltjes. En op Padar troffen wij de grote muskaatduif *Ducula aenea* in een groot complex vloed-

bos aan; ook de kust-roofvogels *Haliastur indus* en *Haliaëtus leucogaster* komen wel in dat bos, maar zij zijn er evenmin als die duiven permanente gasten.

De hierboven sub (3) aangeduide habitaat is naar onze mening de minst vogelarme, omdat men hier zowel de soorten kan aantreffen, welke zich au fond toch meer aangetrokken gevoelen tot het aaneengesloten moesson-bos, zoals *Megapodius freycinet*, *Ducula aenea*, *Ptilinopus melanospila*, *Chalcophaps indica*, *Dicrurus hottentottus* e.a., als vogels, welke de voorkeur schijnen te geven aan de open vlakten zoals *Artamus leucorhynchus*, *Saxicola caprata*, *Mi-*

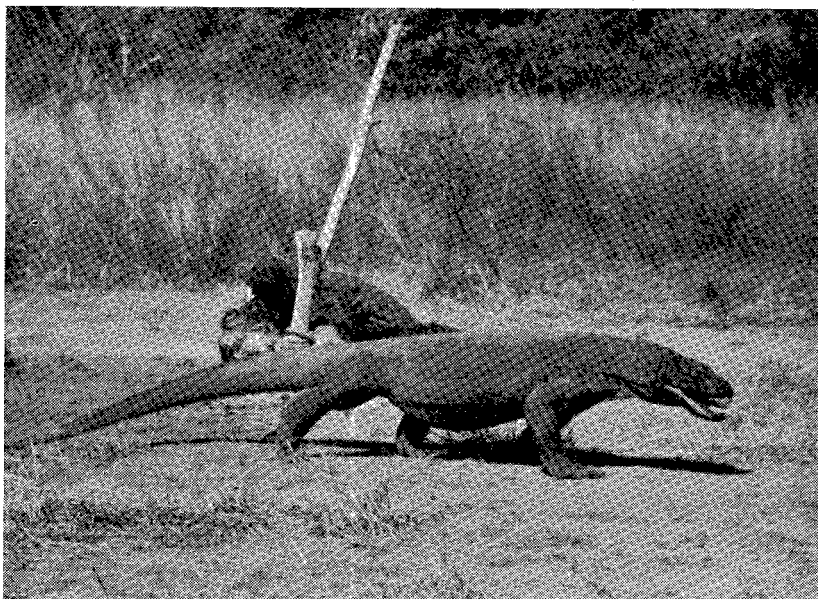

Foto HOGERWERF.

Fig. 4. De Komodo-varaan kan drie meter lengte bereiken.
[*Varanus komodoensis*, max. 3 metres in length.]

rafra javanica, *Cisticola juncides*, *Anthus novaeseelandiae* e.d. meer. En tenslotte vindt men hier ook *Haliastur indus*, *Halcyon chloris* en *Corvus macrorhynchus*, die wij hierboven bij het bespreken van de kustzône behandelden.

Zo is er, met uitzondering van *Caloenas nicobarica* en *Hirundo daurica*, niet één vogel, welke ik behalve in het biotoop waaraan ze de voorkeur schijnt te geven, niet ook aantrof in dit sub (3) bedoelde territorium en met het oog op de korte waarnemings-periode zeggen ook die twee uitzonderingen niets. Hiermede wordt naar mijn mening wel duidelijk gedemonstreerd hoe weinig het moesson-bos aanspraak kan maken op „echt bos” zoals wij dit op Java kennen en waarbinnen vogels leven, welke zich nooit in een „blukar-achtig” terrein, gelijk het sub (3) aangeduide, wagen.....

Het spreekt daarnaast haast van zelf, dat vogelsoorten, welke be-
slist zijn gebonden aan open terreinen gelijk *Cisticola*, *Mirafra*,
Anthus en nog enkele andere n i e t in het aaneengesloten moesson-
bos komen, maar *Geopelia striata* en *Taeniopygia guttata* zagen wij
daar nog wel opduiken op plaatsen waar men ze op Java zeker niet
zou verwachten.

Van de soorten, welke wij vaker en ook talrijker aantreffen in de
sub (3) dan in de sub (2) bedoelde habitaat, zou ik op deze plaats
willen noemen: *Gallus varius*, *Geopelia striata*, *Streptopelia chinen-
sis*, *Cacatua sulphurea*, *Coracina floris*, *Dicaeum igniferum*, *Anthreptes
malacensis*, *Nectarinia jugularis*, *Philemon buceroides*, *Zosterops chloris*,
Zosterops wallacei, *Taeniopygia guttata*, *Oriolus chinensis* en *Corvus
macrorhynchus*, hoewel dit ten aanzien van die *Cacatua* en *Philemon* zeker
weinig opvallend was. Ik ben ook geneigd *Dendrocopos macei* en *Parus
major* bij deze categorie in te delen, maar ik heb die beide soorten te
weinig ontmoet om daarop een conclusie te kunnen funderen.

Soorten, welke zich in dit biotoop in het bijzonder op hun gemak
schenen te gevoelen, waren *Haliastur indus*, *Turnix maculosa*,
Geopelia striata, *Streptopelia chinensis*, *Coracina floris*, *Cisticola
juncides*, *Anthreptes malacensis*, *Nectarinia jugularis*, *Philemon
buceroïdes* en *Taeniopygia guttata*.

Behalve van de hierboven reeds eerder ter sprake gebrachte vogels,
zij hier t.a.v. enkele soorten nog het een en ander medegedeeld.

Gallus varius (boshoen) werd zowel op Komodo als Rintja waar-
genomen, maar veel vaker gehoord dan gezien, hetgeen overigens
niets bijzonders is, want dit boshoen weet zich overal goed aan het
gezicht te onttrekken. Ik veronderstel, dat de soort zeker niet zeld-
zaam mag worden genoemd op Komodo en wellicht ook niet op
Rintja, maar iets definitiefs kan ik hieromtrent niet mededelen.
Inderdaad werd *Megapodius* vaker waargenomen, maar dit hoen
is ongetwijfeld veel minder schuw dan *Gallus varius*.

Cacatua sulphurea (witte kakatu) werd op Komodo herhaaldelijk
gehoord of gezien, maar algemeen was de soort er zeker niet toen
wij daar waren. Wij zagen er gewoonlijk enkele bijeen, maar meer
dan 5 tot 8 stuks zag ik niet tegelijk en de vogels fourageerden o.a.
op de vruchten van de tamarinde. Eenmaal zag ik enkele exem-
plaren heel laag in kesambi rondscharrelen, waarbij er een zelfs op
een grote steen rondstapte, maar over het algemeen hielden de
fraaie witte vogels zich hoog boven de grond op en vroegen veel
meer aandacht door het luide gekrijs dan door hun verschijning. Op
Rintja was de soort zeldzamer in onze buurt, want ik geloof daar
slechts twee- of driemaal haar aanwezigheid te hebben geconsta-
teerd.

De grote rupsvogel *Coracina floris* was niet direct zeldzaam, maar
ik zag totaal toch wel niet meer dan 15 exemplaren, zowel op Ko-
modo als op Rintja. Het gedrag lijkt op dat van *Coracina javensis*
op Java en evenals deze soort vraagt ook deze *Coracina* veel meer

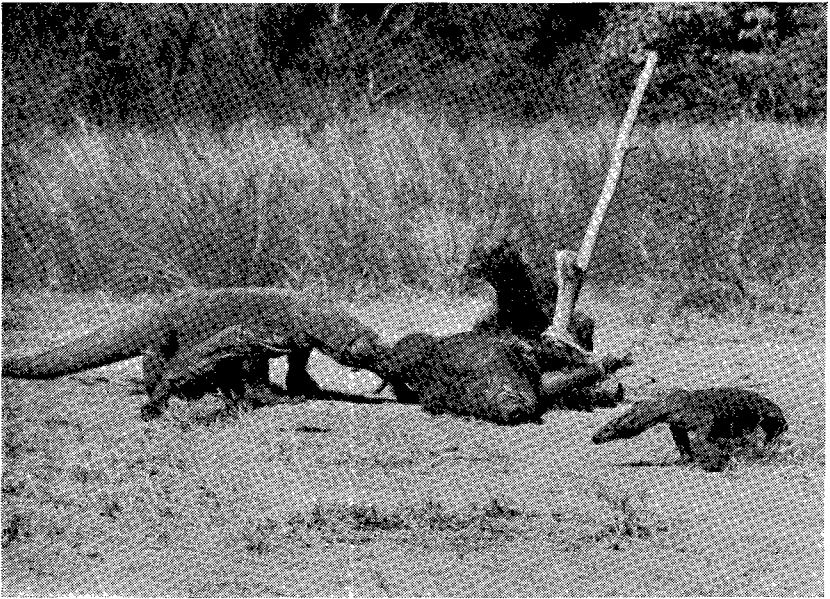

Foto HOOGERWERF.

Fig. 5. Vier reuzen-varanen verslinden een dood varken.
Loho-Liang op Komodo.

[Four specimen of *Varanus komodoensis* devouring a dead boar.]

de aandacht door het hoge, schelle geroep dan door iets anders. De bastaard-honingvogel *Dicaeum igniferum* en de beide honingzuigers *Anthreptes malacensis* en *Nectarinia jugularis* werden niet zo gewoon door ons bevonden als wij aan de hand van het geschikte terrein en de vele bloeiende planten hadden verwacht, maar het waren toch soorten, welke geregeld werden waargenomen, *Dicaeum* en *Nectarinia* het minst algemeen. *Zosterops wallacei* was zeker ook vrij talrijk, want wij zagen die brilvogels geregeld, zowel op Komodo als op Rintja en dan waren er doorgaans meerdere bijeen, 10 tot 15 stuks vermoedelijk en vliegend van boomkruin naar boomkruin, zoals wij dat op Java o.a. kennen van *Zosterops palpebrosa*. De tweede brilvogel, *Zosterops chloris*, was veel zeldzamer. *Philemon buceroides* (lederkop-honingwijzer) was voor ons een nog volkomen onbekende vogel en het duurde enkele dagen voordat wij wisten welke vogel het was, die zelfs in de onmiddellijke nabijheid van de kampong Komodo dat luide „ko-ko-kuwak” deed horen, aan welk geroep de vogel ook de naam dankt, welke de mensen van Komodo aan de soort geven. De vogels houden zich bij voorkeur op in een dichte dekking en ze zijn daarbij ook zeer beweeglijk, zodat het wat lastig is ze goed waar te nemen. Gewoonlijk zagen wij meerdere exemplaren bijeen, 2 tot 5 stuks wellicht en zowel laag boven de grond als in wat hoger hout. Als ik de soort zou moeten

vergelijken met een vogel van Java, dan zou ik daarvoor *Garrulax rufifrons* kiezen, hoewel die soort gewoonlijk in grotere gezelschappen beschikbaar is en zich meer bloot geeft. Op Rintja geleek *Philemon* belangrijk minder algemeen dan op Komodo. Levende exemplaren van deze merkwaardige vogels hebben een fraai roodbruin oog, maar onmiddellijk na de dood wordt het oog licht bruin zonder enig spoor van rood!

Oriolus chinensis was eerder zeldzaam dan algemeen op Komodo, maar gewoner op Rintja en kon geregeld worden gezien. Het is echter bekend, dat de wielewaal vaak weinig opvalt als hij zwijgzaam is en dat kan wel het geval zijn geweest in die tijd.

Vogelsoorten, welke zich vermoedelijk meer aangetrokken gevoelen tot de hierboven sub (2) aangeduide categorie van begroeiing — het moessonbos — zijn de volgende: *Megapodius freycinet*, *Ptilinopus melanospila*, *Ducula aenea*, *Macropygia* sp., *Chalcophaps indica*, *Caloenas nicobarica*, *Eudynamis scolopacea*, *Hypothymis azurea*, *Pachycephala pectoralis*, *Dicrurus hottentottus* en *Accipiter novaehollandiae*.

Van deze soorten waren *Megapodius freycinet*, *Ducula aenea*, *Pachycephala pectoralis* en *Dicrurus hottentottus* de vogels welke het meest de aandacht vroegen en vermoedelijk is ook de bronsgroene grondduif *Chalcophaps indica*, die echter over het algemeen weinig wordt gezien, hier bijzonder op zijn gemak.

Ik nam op Komodo noch op Padar sperwers waar, maar ik zag er enkele op Rintja en ik verzamelde de soort daar ook, t.w. twee volwassen vogels en een juveniel stuk. Omdat ik die sperwers uitsluitend in het bos ontmoette en *Accipiter* ook elders in Indonesië wel hoofdzakelijk een bosbewoner schijnt te zijn, heb ik hem hierboven bij deze categorie ingedeeld. Ik schoot er een vanuit een hoge *Tamarindus indica*, waar de vogel de aandacht op zich had gevestigd door een geluid te maken, dat mij een ogenblik deed denken aan dat van een grote cicade. Later geschoten exemplaren hadden resten van slangen en hagedissen in de maag.

Megapodius freycinet, het loophoen, werd op alle drie door ons bezochte eilanden waargenomen en eens (op Rintja) zelfs ongeveer 10 verschillende exemplaren op één dag..... Vermoedelijk werden totaal wel ongeveer 10 nestheuvels opgemerkt, meestal niet ver van de kust verwijderd, maar ze waren bijna allemaal al lang niet meer gebruikt. In een heuvel, waarop verse krabsporen stonden en in de buurt waarvan een loophoen rondscharrelde, werden toch geen eieren aangetroffen, ofschoon ik dit goed heb laten nagaan en een hoge premie uitloofde voor een ei.

Ducula aenea was een van de meest geziene of gehoorde vogels op Komodo en Rintja, waarvan haast dagelijks exemplaren werden waargenomen. Vermoedelijk was de soort op Rintja talrijker nog dan op Komodo en ze werd daar vooral in de namiddag veelvuldig opgemerkt nabij in de rivierbedding liggende zoetwater-bassins. Het is niet uitgesloten, dat een groot gedeelte van de op de eilan-

Foto HOGERWERF.

Fig. 6. *Haliastur indus* toonde vrees voor de varanen en trachtte, over het aas vliegend, er stukjes af te trekken. Hij moest zich met de overgebleven kruimpjes te vreden stellen. Komodo.

[*Haliastur indus*, apprehensive of *Varanus komodoensis*, had to be content with the small remainders of the boar.]

den overnachtende vogels ver buiten de geregeld door ons bezochte arealen fourageerde, want er werden er overdag doorgaans belangrijk minder opgemerkt dan in de late middag. Naast deze grote muskaatduif, waren ook de kleine grijskop-jufferduif (*Ptilinopus melanospila*) en *Chalcophaps indica* zeker niet zeldzaam in het moessonbos, maar men bemerkt over het algemeen veel minder van deze beide kleinere soorten. Dit gold eveneens voor de kaneelduif *Macropygia* sp., die echter wel beduidend zeldzamer leek te zijn dan de zo even genoemde 3 soorten. De manenduif, *Caloenas nicobarica*, werd slechts tweemaal (op dezelfde dag) waargenomen, van de grond opvliegend in een boscomplex nabij de Satalibo, plus minus 600 m boven zee, zodat ik weinig bijzonderheden over deze typische bewoner van kleinere eilanden kan mededelen.

Van de gaaiakoekoek *Eudynamis scolopacea* konden alleen vrouwelijke exemplaren worden waargenomen en die werden enkele malen in een klein gezelschap bijeen opgemerkt en steeds op hoog geboomte en zeer goed verborgen tussen het gebladerte, zodat ik ze eerst goed kon zien toen ze de kruin verlieten en kort na elkaar naar omlaag doken. Het was steeds het geluid, dat onze aandacht vroeg en dat ons de sekse deed bepalen en ik heb er niet één „ten voete

uit" gedurende enige tijd kunnen gezien. Ik geloof de soort niet op Rintja te hebben gehoord.

Pachycephala pectoralis werd zowel op Komodo als op Rintja haast dagelijks gehoord, maar zoals dit met vogels behorend tot dit geslacht zo vaak het geval is, krijgt men de verwekkers van dat geluid slechts betrekkelijk weinig te zien. Het zijn hoofdzakelijk bewoners van het lage hout, die zeer ongaarne de dekking verlaten, maar de soort kon ook niet zelden worden opgemerkt in het hierboven sub (3) bedoelde territorium.

In een adem met *Pachycephala*, kunnen naar mijn mening worden genoemd *Philemon buceroides* en de drongo *Dicrurus hottentottus*. Maar ik noemde *Philemon* reeds bij de behandeling van het sub (3) bedoelde biotoop, ofschoon ik de soort haast evengoed bij sub (2) had kunnen indelen.

Dicrurus hottentottus, de haarkuif-drongo, kan op Komodo tot de meest opvallende vogels in het moessonbos worden gerekend, maar hij is helemaal niet zeldzaam in het sub (3) genoemde biotoop. Het was bijna steeds eerder het krijsende geroep van deze drongo, dat de aandacht vroeg dan zijn verschijning. Wij troffen doorgaans 2 exemplaren bijeen aan in het hogere hout en bevonden de vogels niet bijzonder schuw. Bij deze ondersoort is het oog niet wit, zoals wij dat kennen van de nabij Java voorkomende soortgenoten, maar roodbruin, hetgeen al lang bekend is.

Er zijn tenslotte nog enkele vogels, welke tijdens onze tocht werden waargenomen en die ik hierboven niet in een meer uitvoerige bespreking betrok. Deze zijn: een uil, een grote roofvogel, *Falco severus*, *Caprimulgus* sp., *Dendrocopos moluccensis* en *Ducula bicolor* (?), maar zij werden uiterst zelden waargenomen.

Bogor, December 1955.

Summary: On the Birds of Komodo, Padar and Rintja, the home of *Varanus komodoensis*.

In June 1953 the author made a trip to the islands Komodo, Padar and Rintja, situated between Sumbawa and Flores in Indonesia. The main purpose of this trip was to collect particulars concerning *Varanus komodoensis* and his habitat of which nothing was known since the Japs invaded this part of Indonesia. In the service-report including more than 260 pages and illustrated with nearly 100 photo-pictures, a special chapter is devoted to the ornithology of the three islands, of which next to nothing was known up till then. The notes published in the foregoing pages are copied from this report.

The author suggests that birdlife during the month he visited the islands, was less abundant than during the rainy season or shortly after that period. Nevertheless more than 60 species of birds could be established. The highest number of species observed during a whole day amounted to 33 (only once), but as a rule only about 20 species a day could be established. It was rather common that 25—30 individuals pro day were seen and no more than 10 specimens during trips of several hours.

Birdlife flourished best in the valleys, partly covered with low grasses and small shrubs with a scattered vegetation of higher trees. The hillsides, forming nearly 70% of the whole scenery, were extremely poor in birds so far those hills are covered with different species of grass (*Setaria adhaerens*, *Chloris barbata*, *Heteropogon contortus*, etc.) with here and there a single tree, shrub or small com-

plexes thereof (often *Zizyphus mauritiana*, *Schleichera oleosa* and the beautiful palm *Borassus flabellifer*) as is the case with enormous areas in these islands. The situation was more favourable when primary "monsoon-forest" still covers the hills, but birds restricted to this habitat were rare if they indeed existed during the period of observation, probably because this forest is rather open and gives one the impression of a secondary wood on account of the lack of really heavy trees, when some *Tamarindus indica* and some species more s.a. *Sterculia foetida*, *Oroxylum indicum*, etc. are excluded.

Very poor in birds were also the tidal forests, found in many places along the hill-feet, but more birds were observed when the monotonous vegetation of *Rhizophoraceae* became mixed with *Avicennia marina* and other trees, growing between tidal forest and the interior.

For the bird-loving visitor coming from Java, there are only a few bird species which he does not know from these western areas of Indonesia. They are *Accipiter novaehollandiae*, *Turnix maculosa*, *Megapodius freycinet*, *Charadrius perroni*, *Cacatua sulphurea*, *Coracina floris*, *Philemon buceroides*, *Dicaeum igniferum*, *Zosterops Wallacei* and *Taeniopygia guttata* of which, however, only the genera *Megapodius*, *Cacatua*, *Philemon* and *Taeniopygia* are fully unknown to him. He therefore soon feels at his ease, though the fascinating landscape, forming the habitat of World's largest lizard, the Giant Monitor of Komodo, gives him the sensation as if he were exploring another world.....

De broedvogels van „Oostelijk Flevoland” in 1955

door

C. G. B. TEN KATE

(met 8 tekstfiguren)

(With summary: The Breeding-Birds of "Oostelijk Flevoland", 1955)

(37ste Publicatie van de „Club van Zuiderzeewaarnemers")

Inleiding.

Aan het einde van 1954 moest nog bijna één derde van de ca 90 km lange ringdijk van „Oostelijk Flevoland” worden aangelegd: in het Z.O. een groot gedeelte van de zone Harderwijk—Elburg en in het N.W. het hele traject tussen toekomstig Lelystad en de Zwolse Hoek van de N.O. Polder (TEN KATE, 1954, fig. 1). In het eerste gebied was perceel V (8800 m lang, tussen T en R'), dat op 1 september van dat jaar was aanbesteed (3 mnd. Ber. Zuiderzeewerken, 35, p. 131) nog maar voor een zeer klein deel boven water, ten Zuiden van de Elburgerhaven, terwijl van perceel T ook nog circa een derde ontbrak. Einde januari 1955 werd in het tweede gebied perceel P' (1000 m lang en in N.O. richting aansluitend bij P), waar de aannemer reeds op eigen risico was begonnen, definitief gegund (3 mnd. Ber., 35, p. 157 en 36, p. 13). Wegens het invallen van de winter kon de eerste drie maanden van 1955 niet aan de dijken worden gewerkt en het werk eerst begin april worden hervat (3 mnd. Ber., 36, p. 35). Medio mei werd ook het werk voor perceel X (ca 8 km dijk, tussen U en Q') opgedragen, terwijl enkele dagen daarna een overeenkomst volgde voor de sluiting van de scheepvaartgeul bij Ketelhaven, perceel Y, ter breedte van 500 m, waarmede de gehele ringdijk was uitgegeven (3 mnd. Ber., 36, p. 37).